

ÂRİFZÂDE ÂSİM'İN “TUHFETÜ'Z-ZENÂN” MESNEVİSİ

Fatma Şennur ARSLAN

Özet

Türk edebiyatında XVIII. yüzyılda mahallîleşmenin etkisi ile mesnevi konuları da değişmiş, daha çok sosyal hayatın içinden, mahallî konulara yer verilmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve bir Lâle Devri şairi olan Ârifzâde Âsım'ın *Divançe*'sinde yer alan “Tuhfetü'z-zenân” adlı mesnevisi mahallî bir konuyu içermesi bakımından tamamen yerli ve özgün bir manzumedir. Bu çalışmada, mesnevi şekil, günlük konuşma dilinde görülen kullanımlar, deyimler ve argo kelimelerle ilgili dil hususiyetleri, muhteva ve içerdiği sosyal unsurlar bakımından değerlendirilmeye çalışılmış; ayrıca, mesnevinin transkripsiyonlu tam metni verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ârifzâde Âsım, Nedîm, mesnevi, Tuhfetü'z-zenân, yerel üslûp, XVIII. yüzyıl Divan şiiri, argo.

Ârif-zâde Âsım's Masnavi “Tuhfetü'z-zenân”

Abstract

In Turkish literature, as a result of localization in the 18th century, the themes of ‘masnevi’, poems made up of rhymed couplets each couplet being of a different rhyme, have been changed and become the social life and local subjects. Ârifzâde Âsım's has lived at the first half of the 18th century and he was a poet of Tulip Era. The ‘masnavi’ Tuhfetü'z-zenân, which was in his *Divançe*, is totally a native and an original one. In this study, the form, the features of everyday spoken language, the language features of idioms and slang in masnavi have been tried to be evaluated from the points of content and included social elements. Besides, in this study, the masnavi's transcribed complete text have been given.

Key words: Ârifzâde Âsım, Nedim, masnavi, Tuhfetü'z-zenân, local style, XVIIIth century Divan poetry, jargon.

1. Giriş

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Arifzade Âsım¹, Nedîm’le çağdaştır. Devrinde yaşamış pek çok şair gibi Nedîm’in üslubundan çok etkilenmiş olan Âsım, şiirlerinde mahallî-folklorik üslubu kullanmıştır. Dolayısıyla *Divançesinde* yer alan “Tuhfetü’z-zenân” adlı mesnevisinde de mahallî-folklorik üslubun etkisini görmek mümkündür. Âsım, eserinde idealize edilmiş soyut bir aşkı değil, daha gerçekçi bir aşkı anlatmıştır. “Tuhfetü’z-zenân”ın bazı beyitlerinde argo kelimelere yer verilmesi müstehcenliğin sınırlarını zorlamış olsa da eser, dönemin sosyal hayatını, günlük konuşma dilinin unsurlarını yansıtmaya bakımından dikkate değerdir.

2. Mesnevinin Şekil Özellikleri

Tuhfetü’z-zenân, 80 beyitlik kısa bir mesnevidir. Aruzun *fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevide çoğunlukla cinaslı kafiyeler kullanılmıştır. Özellikle halk edebiyatında çok sık kullanılan cinas, söylenişleri bir, anlamları farklı iki veya daha fazla kelime arasındaki benzerliktir. Ancak cinas, kelimelerin Arap harflerine göre yazılışları açısından türlere ayrılır (Dilçin, 1983, s. 467). Şairin cinaslı kafiyeyi sık kullanması anlatımına mizahi bir hava vermiştir. Cinas, mizahi konularda okuyucuyu oyalayarak, nükte ve zarafete yol açarak hoş bir fikir oyunu yaratır (Karaalioglu, s. 1980, 71). Mesnevinin bazı beyitlerinde tespit edilen cinaslı kafiyeler şunlardır: başına/kaşına (b.4), âş/baş (b.5), hüşun/güşun (b.9), ferâcesine/bahânesi ne (b.10), yağlık/ sağlık (b.12), nigâh/gâh (b.15), maţara/haţara (b.18), kuşığı/aşağı (b.19), ‘âm/hengâm (b.20), bende/bende (b.21), şâfında/nâfında (b.23), kolundadır/yolundadır (b.26), a kız/sakız (b.28), sizde/dizde (b.31), çebebi/lebi (b.37), kâküldür/güldür (b.41), eller/eller (b.44), kaşdı/kaşbaşdı (b.45), araladı/yaraladı (b.46), niyâz/piyâz (b.54), hemân/zemân (b.55), atlatdı/çatlatdı (b.60), meh/peh (b.62), kaşdıñ/başdıñ (b.65), bunda/şunda (b.66), çokdan/yoğdan (b.67), söyle/böyle

¹ Hayatı ile ilgili bilgiler kaynaklarda oldukça sınırlıdır. Asıl adı Mehmed’dir (Erdem, 1994, s. 206; Tuman, 2001, s. 616). Doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Rumeli Kadılarından Pîrî-zâde’nin dairesinden olup, ilim irfan sahibi, yetenekli bir şair iken içki ve keyif verici maddelere düşkünlüğü nedeniyle gözden düşmüş; hayatının geri kalan kısmını maddî sıkıntı içinde geçirmiştir (Erdem, 1994, s. 206; Türk Şairleri, s. 104; Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, 2002, s. 469). Ramiz Tezkiyesi’nde, Damat İbrahim Paşa’nın mezar taşındaki tarihin Âsım’a ait olduğu belirtilmektedir (Erdem, 1994, s. 206). Bilinen tek eseri *Divançe*’sidir. *Divançesinde* 7 murabba, 8 tahmis, 1 müseddes, 5 tarih, 2 mesnevi, 48 gazel, 4 rubai, 11 kıt’a, 3 nazm, 35 matla ve 8 müfred olmak üzere toplam 132 manzume vardır. Çağdaşı olan Nedîm’in şiir sanatından çok etkilenen ve lirik bir şair olan Âsım, şiirlerinde halkın günlük konuşma diliyle ilgili unsurlara, argoya, atasözü ve deyimlere çok fazla yer vermiştir. H. 1150 (M. 1737) tarihinde vefat etmiştir.

(b.68), n'edelim/edelim (b.69), yemîn/emîn (b.76), âhı/nigâhı (b.78), buraya/araya (b.79), oynunuza/boynunuza (b.80).

3. Mesnevinin Dil Özellikleri

3.1. Âsım'ın Şiir Dilinde Nedîm Etkisi

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Nedîm, şiir sanatıyla devrinin en büyük temsilcisi olup hem çağdaşlarını hem de kendisinden sonra yaşamış şairleri önemli ölçüde etkilemiştir. Âsım'ı da en çok etkileyen şair şüphesiz çağdaşı Nedîm olmuştur. Nedîm, İstanbul Türkçesini, halkın konuşma dilini, mahallî ifadeleri, deyim ve atasözlerini, günlük hayattan tabloları, İstanbul'un mesire yerlerini ve semtlerini, sosyal hayatı, divan şiiri geleneği ve anlayışı içinde şiirinde büyük bir ustalıklarla kullanmıştır (Mazıoğlu, 1957, ss. 49-63). Devrinin birçok şairi gibi Âsım da şiirlerinde Nedîm'in söyleyiş tarzını yakalamaya çalışmıştır. Bu bağlamda mesnevisinin bazı beyitlerinde Nedîm'in kullandığı kelime ve ifadeler dikkat çekicidir. Nedîm'in şiirleri ile ilgili aşağıdaki örnek beyitler, Nedîm Divanı'ndan (Macit, 1997) alınmıştır:

Nedîm:

Merhabâ etdiğin ellerle revâ mı göreyim
Eller emsin o şeker lebleri de ben durayım (Mr. 35/II-1,2)

Âşım:

N'eyleyim būs edip rakîb eller
Âh efendim pamuk gibi eller (b.44)

Nedîm:

Germ olup oğlun bize bir bûse ikrâr eylemiş
Dün kızın da çignedi ey pîr-i mey ol şakızı (G.158/3)

Âşım:

Çanı va'd ü kerem ilâhî a kız
Çignediğñ nic'oldu dünkü şakız (b.20)

Nedîm:

Başında qar şaçığı şarık arçada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezem 'ar'ar (Ks. 13/2)

Âşım:

Qar şaçığı başında destârı
Doñdururdu gören dil-efğârı (b.39)

Nedîm:

Yetmez mi sana bister ü bālîn kızucağım
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kızucağım
Âteşlik eder saña bu sinemdeki dâğım
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kızucağım (Mr. 26/I)

Âşım:

Ğuzucağım beni dolaşdırma
Giyme süt mâ'isi kavuşdurma (b.30)

3.2. Günlük Konuşma Dili Unsurları

Eserde dikkati çeken günlük konuşma dilindeki Türkçe bazı ifadeler şunlardır:

a (T.): şaşma edatı (Türkçe Sözlük)

Ğanı va'd ü kerem ilâhî **a** kız
Çignediğñ nic'oldu dñnkü sağız (b.28)

bölük (belik) / örük (T.): saç bölüğü, saç örgüsü (Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü)

Çuğadâr kancısı **örük** saçlar
Düş-ı cānānede **bölük** saçlar (b.20)

ko- (T.): bırak, koy (Derleme Sözlüğü)

Yeter etdiñ **ko** lâfı ey ħāme
Erdi zīrā sitāyiş encāma (b.51)

yürü var (T.): haydi, durma (Tarama Sözlüğü)

Ğasretiz birbirimize çokdan
Yürü var engel olma hiç yokdan (b.67)

Günlük konuşma dilinin unsurları olan ikilemeleri de çok kullanan Âşım, böylece mesnevisinin iç ahengini artırmıştır. Mesnevide kullanılan ikilemelerden bazıları şunlardır: ufacığ tefecik/ağça pakça (b.2), ħatārī ħatārī (b.13), yanlı yancığlı (b.18), telli pullu (b.24), emān zemān (b.55), fiş fiş (b.27), peh peh (b.62).

Kısa bir mesnevi olmasına rağmen eserde deyimlerin fazlalığı dikkat çekicidir. Atasözünü sadece bir beyitte kullanan şairin bilhassa bazı beyitlerde birden fazla deyim ustalıkla kullandığı görülmektedir. Bu da dilin nispeten sadeleşmesine yol açmıştır. Örneklerdeki atasözü ve deyimlerin birçoğu günümüzdeki anlamlarıyla kullanılmıştır. Ayrıca atasözü ve deyimler, Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ve E. Kemal Eyüboğlu'nun *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler* adlı eserlerinden kontrol edilmiştir.

Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü: “Kendin hakkındaki kötü düşüncelerimi veya bildiklerimi bana söyletme.” (Aksoy, 1984, s. 113; Eyüboğlu, 1973, s. 3)

ayağını çek-: "ilgiyi kesmek, vazgeçmek" (Eyüboğlu, 1973, s. 38)

Etme evşâf-ı zenne **çek ayağını**
'Âşımâ **açma kütünüñ kapağını** (b.34)

aklımı al-: "düşünemez duruma getirmek" (Aksoy, 1984, s. 555; Eyüboğlu, 1973, s. 18)

kulağını bur- (bük-): "yapacağı işte dikkatli davranması için uyarıda bulunmak" (Aksoy, 1984, s. 943; Eyüboğlu, 1973, s. 319)

'Âşıkı **aldırır** idi **hüşun**
Küpesi **burmasa** eger **güşun** (b.9)

aş yer- (aş er-): "gebelikte kimi yemeklerden tiksiniş kimi şeyleri yemek için aşırı istek duymak" (Aksoy, 1984, s. 588)

baş bağla-: "kendini bir yere bağlamak" (Aksoy, 1984, s. 616; Eyüboğlu, 1973, s. 52)

Niçe 'uşşâk-ı zârı **yermeye âş**
Bağlamış bir felek tabancesi **baş** (b.5)

hatır sor-: "bir kimseye "nasılsınız, ne durumdasınız" anlamında nezaket sorusu sormak (Aksoy, 1984, s. 846; Eyüboğlu, 1973, s. 239)

üstün(m)e iyilik sağlık: "iyi dilek sözü" (Aksoy, 1984, s. 1089; Eyüboğlu, 1973, s. 407)

Hâtırım şordu verdi bir yağlık
Dedi **eylik** hem **üstüne sağlık** (b.12)

aman zaman verme-: "göz açtırmayarak ve yardım almaya fırsat bırakmayarak kıyasıya hırpalamak" (Aksoy, 1984, s. 571; Eyüboğlu, 1973, s. 26)

Birbirine meded hemân diyerek
Vermeyelim emân zemân diyerek (b.55)

ant iç-: "bir şey yapacağına ya da yapmayacağına kutsal bir şeyi tanık göstererek söz vermek" (Aksoy, 1984, s. 576; Eyüboğlu, 1973, s. 27)

Çuzumuñ koç başına **and içeyim**
'Âşıkıñ gözyaşına **and içeyim** (b.75)

araya gir-: "daha önce başlanmış bir işin ya da olayın yapılmasını geciktirmek" (Aksoy, 1984, s. 579; Eyüboğlu, 1973, s. 29)

Gelmişem keyfe-mettefağ buraya
Girmezem 'işi telh edip **araya** (b.79)

can evi: “yürek, gönül” (Aksoy, 1984, s. 672; Eyüboğlu, 1973, s. 94)

‘Āşıkñ **cān evini** tırnaqlar
Āh o yüksük hınalı parmaklar (b.8)

canını ver-: “bir şey uğrunda en değerli varlığını feda etmeye hazır olmak” (Aksoy, 1984, s. 675; Eyüboğlu, 1973, s. 107)

‘İşve mağruru bir güzel çelebi
Cān-ı diğer verirdi şırf lebi (b.37)

dilde gez-: “herkesçe konuşulmak” (Aksoy, 1984, s. 719; Eyüboğlu, 1973, s. 136).

Güm-reh-i deşnesi **gezer dilde**
Dolanıp yankesici-veş belde (b.47)

el-aman (çağır-): “bıkıp usandığı, rahatsız olduğu şeyden, kişiden çok yakını olmak” (Aksoy, 1984, s. 748; Eyüboğlu, 1973, s. 157)

Dediler baña **el-emān** ‘Āşım
Eyleme ‘işimiz fiğān ‘Āşım (b.64)

elinden gel-: “yapabilmek” (Aksoy, 1984, s. 758; Eyüboğlu, 1973, s. 170)

Elimizden gelir ise n’edelim
Her ne ise merāmñı edelim (b.69)

fink at-: “keyfince eğlenmek, oynayıp zıplamak” (Aksoy, 1984, s. 784; Eyüboğlu, 1973, s. 182)

Ƙıvırıp **fink urup** o mekkāre
Nāz u şīve ederdi hemvāre (b.7)

haber al-: “kendisine haber ulaşmak” (Aksoy, 1984, s. 833)

Kimden **aldññ haber** bizi bunda²
Kimdir āyā ki söyleyen şunda (b.66)

kaş(larını) çat-: “kaşlarını birbirine yaklaştırarak öfkesini belli etmek” (Aksoy, 1984, s. 915; Eyüboğlu, 1973, s. 296)

Şalar ‘uşşāka himmeti yasın
Zülfü çöreklenip **çatar kaşım** (b.14)

² Bu beyitte “şunda, bunda” kelimeleri, çocukların oyun oynarken söyledikleri “ya şundadır ya bunda” tekerlemesini hatırlatmaktadır. Tekerleme söyleyicisi vezin, kafiye, aliterasyon ve seciden faydalanarak hisleri, hayalleri güldürmeye, şaşırtmaya dayalı birtakım söz kalıpları içinde ard arda sıralar ve yuvarlar (Elçin, 1986, s. 589).

sakız çiğne³:- “bir sözü veya düşünceyi sık sık tekrarlamak” (Eyüboğlu, 1973, s. 367);

Qanı va'd ü kerem ilâhî a kız
Çignedigîñ nic'oldu dünkü sakız (b.28)

sîne-ber-sîne ol:- “göğüs göğse ol” yüz yüze gelmek (Aksoy, 1984, s. 798; Eyüboğlu, 1973, s. 191)

Sîne-ber-sîne olalım yatalım
Gel seniñle yağı bala kıatalım (b.56)

söz yok: “hakkında söylenecek bir şey yok” (Aksoy, 1984, s. 1047; Eyüboğlu, 1973, s. 378)

Vuşlat-ı zevke gerçi hâlet çok
Gizlice kaç kaçımına söz yok (b.61)

üstüne (üzerine) varmak: “bir şeyin yapılması sırasında üstüne gelmek” (Aksoy, 1984, s. 1092; Eyüboğlu, 1973, s. 408)

Vardım añsız üzerlerine hemân
Beni gördükde oldular lertzân (b.63)

vebali boynuna: “Bu bir suç ise sorumlusu odur.” anlamında bir söz (Aksoy, 1984, s. 1096; Eyüboğlu, 1973, s. 409)

Mâni' olmam ne ise oynunuza
İşte gitdim vebâli boynunuza (b.80)

Mesnevinin genelinde gündelik konuşma dili hâkimdir. Mesnevide en çok dikkat çeken hususlardan biri de konuşma dilinin unsurlarından olan argo kelimelerin kullanılmasıdır. Bu kelimelerin kullanılması eserde yer yer müstehcenlik yaratsa da Âsım bu kelimelerle mesnevisine mizahî bir üslup vermeyi başarmıştır.

2.3. Mesnevide Yer Alan Argo Kelimeler

'iş (Ar.): “cinsel ilişki” (Aktunç, 2008, s. 155)

'İş ü 'işretde iken ol iki meh
Görünüp dedim anlara peh peh (b.62)

³ “Sakız çiğnemek” deymi ile ilgili olarak Süreyya Beyzadeoğlu (2002, ss. 350-358), Nedîm'in şiirlerinden örnek vererek “Nedîm'in Germ olup oğlun bize bir buse ikrâr eylemiş / Dün kızın da çiğnedi ey pîr-i mey ol sakızı (G.158/3) beytini örnek göstererek kullanılır” şeklinde değerlendirme yapmaktadır.

kestānesini çatlat- (Rum.+T.): “cinsel ilişkide bulunmak” (Aktunç, 2008, s. 246)

Toplu igneyi ya'nī atlatdı
Şoñra **kestānesini çatlatdı** (b.60)

kırık (T.): “çapkın; kadının veya erkeğin yasalara ve törelere aykırı olarak ilişki kurduğu erkek veya kadın; dost, metres” (Aktunç, 2008, s. 185)

Şehr içinde henüz olup peydā
Bir **kırık** duñter-i semen-sīmā (b.1)

kız (T.): “ilgi duyulan genç hanım, sevgili” (Aktunç, 2008, s. 188)

Çanı va'd ü kerem ilāhī a **kız**
Çignedigñ nic'oldu dñnkü saķız (b.28)

koç kaçımı (T.): “evlilik dışı cinsel ilişki” (Dankoff, 2008, s. 152)

Vuşlat-ı zevke gerçi hālet çok
Gizlice **koç kaçımına** söz yok (b.61)

kuzu (T.): “deneyimsiz, toy kimse; genç kız” (Aktunç, 2008, s. 199)

Κuzucağım beni dolaşdırma
Giyme sūt mā'isi kavuşdurma (b.30)

piyāz doğra- (Fr.+T.): “pohpohlamak, yalandan övmek” (Aktunç, 2008, s. 246)

Eylediler o deñlü nāz u niyāz
Doğradı birbirine hayli **piyāz** (b.54)

yancıklı (T.): “sağrısı büyük olan” (Tarama Sözlüğü)

matara (Ar.): “su kabı” (Tarama Sözlüğü); argo sözlüklerde yer almamakla birlikte Âsım, sevgiliyi şeklen mataraya benzetmektedir.

Yanlı yancıklı ol güzel **maşara**
Teşnegānın şavar reh-i haşara (b.18)

yat- (tr.): "cinsel ilişkide bulunmak" (Aktunç, 2008, s. 310)

Sîne-ber-sîne olalım **yatalım**
Gel seniñle yağı bala kıatalım (b.56)

3. Mesnevinin Muhtevası

XVIII. yüzyılda mahallî-folklorik üslubun etkisiyle mesnevilerin de konuları değişmiş, klasik mesnevi konuları bırakılmış yerli hayattan alınmış din, ahlak ve nasihatleri içeren, daha beşerî konulara yer verilmiştir (Horata, 2007, ss. 449-533, ss. 546-547). "Tuhfetü'z-zenân", eski dönemin ahlak anlayışının kurumlaşmış bir uygulaması olan mahalle baskınını tam olarak yansıtmasa da âşıkların gizlice buluşmaları sırasında Âsım tarafından yapılan bir baskın konusunu içermesi bakımından özgün bir eserdir. Osmanlı toplumunda yapılan mahalle baskınlarını Abdülaziz Bey şu şekilde açıklamaktadır:

(...) mahalleye biri kiracı gibi gelir, edep terbiye ve ahlaka aykırı hareketlerde bulunduğu, hanesine şunun bunun girdiği komşuları tarafından gözlenerek anlaşılır ya da sezilir veya önce mahalle delikanlıları duyar ve yakın komşulara bildirirlerse durum mahalle imamı efendi ile muhtar ve ihtiyarına açılır. Onlar da eve yabancı birinin girdiği görülür veya anlaşılırsa derhal haber verilmesini bildirip önce o haneyi basarak giren adamı ve alan kimlerse onları hükümete teslim ve haneyi tahliye etme kararını alırlar. Bu işi bir an evvel bitirmek ve mahalleyi bu fuhuştan temizlemek için mahalle bekçisine, mahallenin delikanlılarıyla civardaki komşulara dikkatli olmaları tembih edilir. Böyle bir haneye gizlice bir adamın girdiği görülür veya haber alınırsa durum bütün mahalleye bildirilir. Mahalle kahvesinde toplantı yapılır, evin basılması kararlaştırılır. Civarda bulunan zabıta kolluğuna haber gönderilir, oradan yollanan adamlar, imam efendi, muhtar ve mahallenin ileri gelenlerinden gerekenlerle bekçiler sopalarıyla, mahalle delikanlıları da ellerinde sopa hatta silah olduğu hâlde yola çıkılır. Öne fener taşıyan bekçiler geçer, arkada cemaat vardır. Önce hanedeki adamın kaçabileceği yerler gözaltına alınır, bütün halk hanenin önüne toplanır. Koparılan bir şamata ve gulgule ve her kafadan çıkan çeşitli seslerle mahallede böyle şeye razı olunamayacağı, mahalleye şimdiye kadar böyle bir leke ve ayıp getirilmediği, ırz ve namus erbabının yeri olan bu kibar mahallesinde böyle namussuzluk yapılamayacağından, şöyle kırıp böyle keseceklerini yüksek sesle bağırsırlarken bir taraftan da bekçi kapı halkalarını çalar, hemen kapının açılması söylenirdi. Kapı açılmazsa imam efendinin "kırınız" diye verdiği emir üzerine tekmelerle kapı açılır, herkes birbirini iterek içeri dolar, her yer aranır ve bir adam yakalanırsa evden alınır ve don, paça yalın ayak, hakaret dolu sözlerle en büyük zabıta memurunun bulunduğu daireye kadar götürülüp teslim edilirdi (Abdülaziz Bey, 2002, ss. 339-340).

“Tuhfetü’z-zenân”da Abdülaziz Bey’in anlattığı şekliyle mahalle baskınından söz edilmese de yasak bir aşk ilişkisi, Âsım’ın yaptığı bir baskınla mizahî bir üslupla kurgulanmıştır. Mesnevi, genel bir plan dâhilinde giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Bu bakımdan küçük bir hikâye gibi olan mesnevîde, klasik mesnevîlerde görülen besmele, tevhîd, münâcât, na‘t, mi‘râciyye, padişah ya da devlet büyüğüne övgü, sebab-i telif” gibi bölümlere yer verilmemiştir. Mesnevinin kahramanları anlatıcı (Âsım), sevgili ve âşık (Emnî) olmak üzere üç kişidir. Zaman yoktur. Mekân belli değildir, sadece “bir yer” (b.53) olarak geçmektedir. Dili oldukça sadedir.

Mesnevinin giriş bölümünde, önce sevgilinin sonra âşığın kişilik ve giyim-kuşam özellikleri; gelişme bölümünde, iki sevgilinin gizlice buluşmaları ve buna bağlı gelişen olaylar; sonuç bölümünde ise, Âsım tarafından baskına uğramaları konu edilmiştir. Osmanlı toplum hayatında, Abdülaziz Bey’in de anlattığı gibi, baskına uğrayan kişiler adalete teslim edildiği hâlde, Âsım âşıkları kendi hâllerine bırakır ve oradan ayrılır.

Âsım, 1-34 beyit arasında sevgilinin özelliklerini bir tablo gibi tasvir eder. Giriş bölümünün ilk beytinde sevgilinin şehre yeni gelmiş, semen yüzlü, kırık bir güzel olduğunu söyler. Argoda “dost, metres”; sözlüklerde “hoppa, hafif; çapkın” anlamına gelen Türkçe “kırık” sözcüğünü özellikle kullanmıştır. Böylece, dikkati bu kelimeye çekerek sevgili ile ilgili vermek istediği mesajı okuyucunun düşüncesinde canlandırır:

Şehr içinde henüz olup peydâ
Bir kırık duhter-i semen-sîmâ (b.1)

Sevgili, çok güzel, ufacık tefecik, akça pakça; yaşmak, yemeni içinde, çekme (düzgün biçimli) burunlu, kalem kaşlı bir güzeldir. Agâh Sırrı Levend (1984, s. 504), Âsım’ın bu beytini örnek göstererek Divan şiirinde burunla ilgili benzetmelere pek rastlanmadığını söylemektedir:

Ufacık tefecik velî ammâ
Akça pākça hasende bi-hemtâ (b.2)

Yaşmak içinde bak fîtas⁴ başına
Çekme burunla hem kalem kaşına (b.4)

Sevgilinin vücudu o derece naziktir ki şöyle hafifçe dokunulduğunda topuğuna kadar titrer:

⁴ Agâh Sırrı Levend, “kutaş” şeklinde okumuştur. Derleme Sözlüğünde (2009) “fîtas” olarak tespit edilmiştir.

Cismi nâzûk o rûtbe kim derler
Fiske ursañ topuğuna ditrer (b.6)

Elleri yüksük kınalı olan bu güzel, nazik ve işvelidir. Nazı ve işvesiyle âşıkları can evinden vurur, onların aklını başından alır:

Çıvırıp fink urup o mekkâre
Nâz u şîve ederdi hemvâre (b.7)

‘Âşıkñ cân evini tırnaqlar
Âh o yüksük hınalı parmaqlar (b.8)

‘Âşıkı aldırır idi hüşun
Küpesi burmasa eger güşun (b.9)

Topuğuna kadar uzun olan saçlarının âdeta her kılı rüzgâra naz etmektedir:

Topuğun döğmede o gîsûlar
Nâz eder rüzgâra her mûlar (b.16)

Âsım, 35-50. beyitler arasında ise âşığın vasıflarından söz eder. Bu düzenbaz, işveli sevgilinin, Emnî adında bir âşığı vardır. Bu güzel işve mağruru, çelebini sadece dudağı için insan canını bile verebilir. Sevgili için “kırık” kelimesini özellikle kullanmış olan Âsım, âşık için de “mağrur” ve “çelebi” kelimelerini özellikle kullanmıştır. “Mağrur” kelimesi hem “kibirli” hem de “bir şeye güvenip aldanan” anlamında tevriyeli kullanılmıştır:

Vardı bir ‘âşıkı bu mekkârñ
Nâmı Emnî idi dil-efgârñ (b.35)

‘İşve mağruru bir güzel çelebi
Cân-ı dîger verirdi şırf lebi (b.37)

Vefalı, naz ve şivesi boyunca kaftan olan âşığın, başında kar gibi beyaz bir destar, üstünde gül yaprağı nazikliğinde bir kabası vardır. Başındaki kâkülleri âdeta siyah bir güle, gözleri baygın bakan iki ahuya, kaşları samur bir kürke, gerdanı ise billurdan bir kadehe benzemektedir:

Nâz u şîve boyunca kaftandır
Bî-vefâlık o şûha bühtândır (b.38)

Çar şaçığı başında destârı
Doñdururdu gören dil-efgârı (b.39)

Berg-i gülden kabā-yı zî-şānı
Çeşm-i bülbül idi nigezbānı (b.40)

Kimisi der serinde kāküldür
Kimisi bir tütam siyeh güldür (b.41)

Gözleri haste iki āhūdur
Bî-dimāğ eyleyen beni budur (b.42)

Kaşları añdırırdı semmūru
Gerdeni daħi cām-ı billūru (b.43)

Pamuk gibi elleri olan âşığı, Âsım da beğendiğini ima ederek mizahi bir yaklaşımda bulunur. Bu yüzden sevgiliyi rakip olarak yorumlar. Başına siyah bir kaşbasdı bağlamış olan âşığın güzelliği, şehirde ün salmıştır:

N'eyleyim būs edip raķīb eller
Āh efendim pamuk gibi eller (b.44)

Ĥaste mi 'işve mi 'aceb kaşdı
Bağlamış bir siyāh kaş başdı (b.45)

Şöhret-i hüsñü şehri araladı
Ceyb-i 'uşşāk-ı zārı yaraladı (b.46)

Âşık ise Âsım'ın ilgisinden rahatsızdır. Âsım'a kin beslemekte olup hançerinin kabzasına dokunarak ona karşı tehditkâr bir tavır göstermektedir. Âsım için bu tehditkâr tavrın pek önemi yoktur. Ona göre, o hançere (kızgın bakışlara) şimdi kim vurulmaz, o hançere (kızdıkaçça güzelleşen o bakışlara) bir meyan balı gibi tatlı, güzel dese doğrudur:

'Āşım-ı zāra kibr ü kîn eyler
Ĥabza-ı hançere yemîn eyler (b.48)

Kim urulmaz o hançere el'ān
Bir meyān balıdır desem şāyān (b.49)

Mesnevinin 50-53. beyitleri gelişme bölümüne geçiş beyitleridir:

Yeter 'Āşım o şūhu medħ etdiñ
Nüşa-ı hüsñü şanki şerħ etdiñ (b.50)

Yeter etdiñ ķo lāfı ey ĥāme
Erdi zīrā sītāyiş encāma (b.51)

Eyle bezm-i maĥabbeti tertîb
Etme ol iki dil-beri ta'zîb (b.52)

Gelişme bölümü 54-61. beyitler arasını kapsar. Âsım, iki âşığın gizlice buluştuktan sonra aralarında geçenleri argo ve müstehcen kelimelerle anlatır:

Bir yere geldi o iki ĥasret
Kanzîl olunca etdiler 'işret (b.53)

Eylediler o deñlü nâz u niyâz
Doğradı birbirine ĥayli piyâz (b.54)

Sîne-ber-sîne olalım yatalım
Gel seniñle yağı bala kıatalım (b.56)

62 ve 63. beyitlerde gizlice buluşan âşıkları şair görür ve onları basar:

'İş ü 'işretde iken ol iki meh
Görünüp dedim anlara peh peh (b.62)

Vardım añsız üzerlerine hemân
Beni gördükde oldular lertzân (b.63)

64 ve 73. beyitler arasında âşıklar, şaire kimseye bir şey söylememesi için yalvarırlar ve ona, cihanın duyulmadık sözler söyleyen son şairi olması için dua ederler:

Elimizden gelir ise n'edelim
Her ne ise merâmıñı edelim (b.69)

Şâ'ir-i sağar-ı cihân olasın
'Âsım-ı nâdire-zebân olasın (b.73)

74 ve 80. beyitler arasında ise Âsım, kimseye bir şey söylemeyeceğine dair yemin eder; âşıkları yalnız bırakarak mesnevisini bitirir:

Tiğ-i ebrûñuza yemîn edeyim
Ĥâtır-ı pâkiñiz emîn edeyim (b.76)

Kuzumuñ қоç başına and içeyim
'Âşıkıñ gözyaşına and içeyim (b.75)

Mâni' olmam ne ise oynunuza
İşte gitdim vebâli boynunuza (b.80)

4. Mesnevide Yer Alan Sosyal Unsurlar

Tuhfetü’z-zenân, sanat yönü ön planda olmasa da toplumdaki sosyal bir konuyu yansıtması bakımından özgün bir eserdir. Mesnevinin en çok dikkat çeken yönü de dönemin âdetlerini, giyim kuşamını âdeta canlı bir tablo gibi yansıtmasıdır.

4.1. Giyim-Kuşam ve Süslenme

Mesnevide söz edilen giyim-kuşama ait unsurlar şöyledir:

Altın zincir (T.+Far.): Âsım, giyim kuşamda süs unsurlarının başında gelen altın zincire mesnevisinin bir beytinde yer vermiştir. “*Kadınlı erkekli Türk süslenmesinde, tuvaletinde bilezik, yüzük, küpe, iğne, gerdanlık, saat, saat kordonu, gömlek kol düğmesi, esvab düğmesi, esvab işlemesi olarak altının çok geniş bir yeri olmuştur...*” (Koçu, 1967, s. 13). Aşağıdaki beyitte şair, güzelin boynundaki üç dizi altın zincirin göbeğine kadar uzandığını söylemektedir.

Üç dizi zer gelü-yı şâfında
Câygâh eylemişdi nâfında (b.23)

Fitâs: Kadınların başlarına örttükleri yazmaya denir (Derleme Sözlüğü).

Değirmi (T.): Yuvarlak; eni boyuna eşit olan; yemeni, yazma, başörtüsü, tülbent veya mendile verilen addır (Derleme Sözlüğü).

Yemeni (Ar.): Başa bağlanan örtüdür. “*Alaca boyalı, üzerine kalıpla renkli çiçek resimleri basılmış ince bez ve yazma çenber adıdır. Vaktiyle Yemen ve Hind’de yapıldıkları için bu adı almıştır. Kadınların başlarını örttükleri yemeniyi erkekler de vaktiyle fesin üzerine, sarık tarzında sararlardı.*” (Pakalın, 1993, ss. 616-617). Aşağıdaki beyitte şair (on dört sayısının değirmi sözcüğünün niteleyeni olduğu göz önüne alındığında), sevgilinin yuvarlak motiflerle süslenmiş bir yemeni takmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, “on dört” kelimeleri ile sevgilinin yaşını dolayısıyla gençliğini, ayın on dördü gibi güzelliğini de ifade ederek kelimeyi tevriyeli kullanıyor. Güzelliği, gençliği, parlaklığı ve telli pullu yemenisiyle sevgili, şairin aklını başından alıyor. Değirmi, fitas ve yemeni kelimelerini de tenasüp içinde kullanıyor. Şair, beyitte kelimelerle âdeta bir resim yapıyor:

Telli pullu fitâsla aldı beni
Âh o on dört değirmiden yemeni (b.24)

Destâr (Far.): Destar, başa giyilen takke, fes gibi şeylerin üzerine sarılan sarıktır (Pakalın, 1993, s. 431). Reşat Ekrem Koçu (1967, ss. 87-88) ise, “*Kavuk, külah, fesin etrafına sarılan sarık; sarık’ın aydınlar ağzındaki adı idi...*” şeklinde açıklamaktadır. Âsım, aşağıdaki beyitte kavuğun üzerine sarılan beyaz tülbenti, beyazlığı bakımından kara benzetmiş. “dondurmak” kelimesini şair, hem “beklenmedik bir durum karşısında hareketsiz kalmak” hem de “soğuktan

dondurmak" anlamında tevriyeli kullanıyor:

Çar saçığı başında **destârî**
Doñdururdu gören dil-efgârı (b.39)

Ferâce (Ar.): Bir çeşit üstlük olan ferace, "...*çarşaftan evvel kadınların tesettür için giydikleri üstlüğüñ adıdır. Feraceler çuhadan, softan sonraları aynı zamanda fantezi kumaştan yapılırdı. Düz, süssüz ve sade olanları olduğu gibi cepleri ve yakaları işlemelileri de olurdu. Manto gibi feracelerin de düzleri ve kloşları vardır. Feraceyi mantodan ayıran cihet feracede manto tarzında geniş yakanın bulunmaması ve daha uzun olmasıdır. Feracelerin yakaları askerlerin giydikleri ceketlerin dik yakaları tarzında idi. Kolları da vardı.*" (Pakalın, 1993, ss. 601-602). Reşat Ekrem Koçu (1967, s. 108) ise, "...*Ferace başı-saçları örten yaşmak ile tanımlanan bir üstlüktür. Feracede yaka, bu üstlüğüñ bir ikinci parçası sayılacak kadar geniş ve omuzlardan, sırttan yere kadar dökülecek büyüklükte idi. Ferace kadimden İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarına kadar büyük şehirlerde, bilhassa İstanbul'da giyilmiştir ve yaşmakla beraber kullanılmıştır.*" şeklinde açıklamıştır. Âsım'ın, aşağıdaki beytinden güzelin, çoban (dik) yakalı ferace giydiği, yaşının da küçük olduğu anlaşılıyor.

Baş şubân yakalı **ferâcesine**
Körpece kızudur bahânesi ne (b.10)

Hançer (A.): Sözlüklerde ucu eğri, iki tarafı keskin büyük bıçak olarak tanımlanmaktadır. Reşad Ekrem Koçu (1967, s. 127) ise hançerle ilgili olarak edebiyatta güzel delikanlıların kaşlarının ve kızgın sert bakışlarının hançere benzetildiğini; ayrıca, Osmanlı toplumunda erkek giyiminin en önemli aksesuarlarından biri olduğunu söylemektedir. Âsım da aşağıdaki beyitte "hançer" kelimesini hem hançer hem de âşığın kızgın bakışları anlamında kullanmıştır.

Kim urulmaz o hançere el-ân
Bir meyan balıdır desem şâyân (b.49)

İstifan (Rum.): Aslı Rumca olan bu kelime "fes" anlamına gelir (Derleme Sözlüğü). Beyitte şair, konuşma dilinin doğallığını kullanarak âşığın fesine bağladığı yemenisinin her bir telinden etkileniyor.

İstifanındaki fişas teller
Hele görseñ baña neler eyler (b.32)

Kaba (Ar.): Üste giyilen kaftan nevinden elbiseye denir (Pakalın, 1993, s. 112). Çeşm-i bülbül, çizgili ve hareli yapılmış cam süs eşyasıdır. Bu camdan; yakut, zümrüt, la'l renginde bardak, fincan, vazo gibi eşyalar yapılır (Pakalın, 1993, s.

354). Şair, beyitte âşığın üzerindeki kaftanı tazelik, nazlılık özelliği ile gül yaprağına, âşığın bakışlarını ise parlaklığı ve rengi bakımından çeşm-i bülbüle benzetiyor. Koku ve renk bakımından çok güzel olan gülün, yaprağı ve dalı da güzeldir. Tarâvet, tazelik, narinlik bunların da özelliğidir (Pala, 1995, s. 208):

Berg-i gülden **ķabā-yı zī-şānı**
Çeşm-i bülbül idi nigehbānı (b.40)

Ķaftan (T.)

Bir çeşit giysi olan kaftan, "...eskiden giyilen üst elbiselerin adıdır. Kaftanlar cins ve nevilerine göre murabba kaftan, keçe kaftan, çuha kaftan gibi isimler alırlardı..." (Pakalın, 1993, s. 134). Âsım'a göre naz ve işvesi boyunca kaftan (üzerinde giysi gibi) olan o şûha vefasızlık haksızlıktır:

Nāz u şīve boyunca **ķaftandır**
Bī-vefālīķ o şûha bühtāndır (b.38)

Ķapama (T.): Astarlı kaftan, pamuklu hırka olan kapama, "*Elbise takımı yerinde kullanılan bir tabirdir. Vaktiyle medrese talebesiyle yeniçerilere verilen elbiselere denilirdi. Kapama tabiri üstlük yani cüppe gibi üste giyilen bir nevi elbisenin de adı idi.*" (Pakalın, 1993, s. 164). Reşat Ekrem Koçu (1967, s. 144) ise "*hazircının sattığı bir kat elbise; maruf libas*" şeklinde açıklar. Şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin giydiği kapamanın önünün açık, uzunluğunun da dizde olduğunu konuşma dilinin doğallığı ile nükteli bir şekilde söylüyor:

Yeñi icāda beñziyor sizde
Giymek öñsüz **ķapamayı** dizde (b.31)

Ķaşbaşdı (T.): Başa bağlanan enli kumaştır. "*Kordela makamında alın hizasında başa bağlanan enli şeritin adıdır. Bürümcek üzerine sırma ipekle işlenirdi. Hesap işi yapılmış kıymetli ve nadide olanları vardır.*" (Pakalın, 1993, s. 211). Reşat Ekrem Koçu (1967, s. 148) ise kaşbaşdıyı şöyle açıklamıştır:

Kaşların üstünden sımsıkı bağlanan bir dülbent, çember, herhangi bir bez. Baş ağrılarında alın üzerine konmuş ve sirkede ısıtılmış bir pamuk veya bez üstünden bağlanırdı. Fakat büyük şehirlerde bilhassa İstanbul'da yakın geçmişe kadar kenarın yosması sürtük kadınların günlük tuvaletine girmişti; iki anlamda kullanılırdı: 1. Kocalarını yıldırılmış, şirret, celalli kadınların alameti farikası idi, "eli maşalı" deyimini gibi "kaşbaşdı" denilirdi; 2. Bir bıçkın oynaşı olan kadınlar bağlardı; bu münasebet ile bıçkın yavukluya, kırığa, oynaşa da "Kaşbaşdı" adı verilmişti, halk ağzında kadınlar arasında "ağrısız başa kaşbaşdı" deyimini, gönül kuşunu bir dilber bıçkının perçemine kondurup başına dert açma anlamında kullanılırdı. Kadınların saç tuvaletinde kullandıkları "alın çatkısı"na

kaşbasdı da denilirdi (Koçu, 1967, s. 148).

Şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşbastı bağlamadaki amacını istifham sanatını kullanarak anlamaya çalışmaktadır. Âsım'ın birçok beytinde olduğu gibi burada da konuşma dilinin doğallığı ön plandadır:

Haste mi 'işve mi 'aceb kaşdı
Bağlamış bir siyâh **kaşbasdı** (b.45)

Kaşuşdurma (T.): Erkek gömleği, yelek, iş gömleğidir (Derleme Sözlüğü). Aşağıdaki beyitte şair, konuşma dilinin doğallığı içinde sevgilinin süt mavisini renginde "kaşuşdurma" giydiğini, onun peşinde dolanıp durduğunu mizahi bir dille söylüyor.

Çuzucağım beni dolaşdırma
Giyme süt mâ'îsi **kaşuşdurma** (30)

Çuşağ (T.): Bele bağlanan kuşak, "*Beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaş, şal ve benzeri eşyayı ifade eder. Eskiden hem erkekler hem de kadınlar kuşak kullanmışlardır.*" (Şemseddin Sami, 1987, s. 1101).

(...) Eski kıyafette kuşak, hem bir erkek süsü olmuş, hem de öne gelen kıvrımlarından ceb gibi istifade edilmiştir... Bilhassa İstanbul'da gençler, gençlerin de bıçkın takımı kuşaklarına ayrı bir nümeyiş vermek için kuşaklarını lüzumundan uzun bir ucunu yere salarlardı, öyle ki "dayı revîşi" denilen levendâne adımlarla yürürlerken yere sarkmış kuşak, yerde topuklarının yanı sıra sürünürdü... Eski kadın giyim kuşamında da entariler üstüne sarılan dış kuşakları önemli yer almıştı, bilhassa şal kuşaklar o eski kıyafetlere pitoresk bir revnâk verirdi (Koçu, 1967, ss. 160-161).

Beyitte yürürken sağa sola sallanan kuşak, teşhis ve kapalı istiare sanatı yapılarak tellala teşbih yapılmıştır:

Bir miyâncılık eylese **kuşığı**
Ortalıktan biraz dağı aşağı (b.19)

Peçe (İt.): Kadınların tamamen yüzünü örten örtüdür. "*Kadınların tesettür maksadıyla kullandıkları yüz örtüsüne verilen addır. İtalyanca pezzetodan alınmadır. Çarşafıla kullanılan ve yüze tutulan peçe, ilkin siyah kıldan kalınlı inceli yapılırken sonraları vualeri, ajorluları, nakışlıları çıkmıştır. Mutassıp olanlarla beraber süs düşkünü olanlardan çifte peçe kullananlar vardı.*" (Pakalın, 1993, s. 765). Beyitte, sevgilinin şerbeti (kırmızı) yaşmağı, peçesi şairin her zaman aklını başından almaktadır:

Şerbeti yaşmağına eyle nigāh
Peçesi öldürür beni her gāh (b.15)

Semmür (Far.): Bir kürk çeşidi olup, “*sansar cinsinden bir hayvanın adı olan samur aynı zamanda kürk yerinde kullanılır bir tabirdir. Tüyü sarı olan bu deriden yapılan kürk makbuldür.*” (Pakalın, 1993, s. 113). Türkçede “samur” olarak geçmektedir. “*Kara samur ve sarı samur olarak iki cinsi vardır; karası sarısından makbuldür. Yüzyıllar boyunca Türk toplum hayatında samur, kürklük postların en kıymetlisi bilinmiştir.*” (Koçu, 1967, ss. 201-202). XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan İbrahim (Deli İbrahim) döneminde yönetici üst sınıfın pahalı zevkleri, giyim ve teşrifat konusundaki israf öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki bir sonraki asrın başında yaşanan lale çılgınlığına benzer bir samur kürk modası alıp başını gitmiştir. Öyle ki *Lâle Devri* adlı kitabıyla geniş kesimlerin ilgisini çeken Ahmet Refik, dönemi adlandırmak üzere “Samur Devri” adlı bir kitap yazmıştır. Şair, beyitte âşığın kalın kaşlarını samur bir kürke, beyaz gerdanını ise saydam, kristal bir kadehe teşbih yapmıştır. Şair, mesnevisinin hemen hemen her beytinde yaptığı gibi burada da kelimelerle âdeta resim yapıyor:

Kaşları aındırırdı **semmüru**
Gerdeni daği cām-ı billüru (b.43)

Serpüş (Far.): *Başa giyecek şey, baş kisvesi*” (Şemseddin Sami, 1987, s. 715). “*Yüzyıllar boyunca memleketimizde erkekler ve kadınlar tarafından başa giyilen şeyler çok çeşitli olmuştur; bunların hepsi eski Türk giyim kuşamında çok önemli yer tutmuştur.*” (Koçu, 1967, s. 204). Âsım, bu beyitte de kendinden geçmiş sarhoş bir insanın görüntüsünü kelimelerle okuyucuya âdeta resim gibi çiziyor. Beyitte “yine” kelimesi sık sık içki içen bir insanı düşündürmektedir. Şair, mesnevisinin birçok beytinde yaptığı gibi konuşma dilinin doğallığını burada da okuyucuya yansıtmıştır:

Mey ü nâbı nihānî içmişsiñ
Yine **ser-püşu** kec-rev etmişsiñ (b.29)

Selvār (Far.): Ağ geniş, bol dondur. “*Hem erkeklerin hem kadınların giydiği bol ağı geniş üst donu; erkek şalvarları ekseriya yünlü kumaşdan, kadın şalvarları da bazen ipekli kumaşdan olurdu.*” (Şemseddin Sami, 1987, s. 765). Aşağıdaki beyitte şair, “fiş fiş” kelimeleriyle oluşturduğu yansımali ikilemeyi kullanarak sevgilinin yürürken şalvarının çıkardığı sesin hoş a giderliğini âdeta okuyucuya duyurmak istemiş, bunu da mizahî bir şekilde vermiştir:

Hâtırâ nesnelere gelir yañılış
Etmesin **selvârıñ** emān fiş fiş (b.27)

Yağlık (T.): Bir çeşit işli mendildir.

Yağlık, çevre, mendil ve yemeni gibi değirmi bir bezdir, bu yönden destimalden ayrılır; tıpkı çevreler, mendiller gibi süslenirdi. Yağlıklar, sofranın dışında, çevre ve mendil gibi yalnız erkekler tarafından kullanılırdı; fakat yağlığa el, yüz, burun silinmez, yağlık, nefis işlemleri ile kuşağın bir kıvrımına sokularak süs gibi taşınır; sonra içine çarşıdan alınan öteberi konularak, zamanımızın eşya fileleri yerinde, cepte, kuşak kıvrımında taşınan bohça-mendiller gibi kullanılırdı. Yağlıklar el tezgâhlarında işlenir, süslenirdi (Koçu, 1967, s. 238).

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin hatır sorup bir mendil verdiğini söyleyerek üstüne iyilik sağlık deyimini diyalog içinde kullanmıştır.

Hâtırım şordu verdi bir yağlık
Dedi eylik hem üstüne sağlık (b.12)

Yaşmak (T.): Ferace ile birlikte kullanılan, gözleri açıkta bırakan, ince, beyaz yüz örtüsü,

(...) iki parçadan mürekkep olan yaşmağın bir parçası baştan çeneye, öteki de çeneden başa doğru bağlanırdı. Yaşmak, fazla kısımları omuzlardan aşağı sarkmak üzere feracenin üstünden sarkıtılarak istimal olduğu gibi o kısımlar feracenin yakasından içeriye alınarak da kullanılırdı. Zenginler ve bilhassa saraylılar yaşmağı kolalarlardı. Ferace ve yaşmak kullanan kadının gözü, burnu, kısmen de kaş ve ağzı görünmekte, hele kolalı yaşmaklar kadını başka bir güzellikte göstermekte idi (Pakalın, 1993, s. 606).

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin başındaki fitası ile onun yaşmaktan görünen çekme burnunun, kalem kaşlarının güzelliğinin görülesi olduğunu söylemektedir.

Yaşmak içinde bak fitas başına
Çekme burunla hem kalem kaşına (b.4)

Mesnevîde süslenmeye ait unsurlara çok fazla yer verilmese de süs malzemesinin geçtiği beyitler şunlardır:

Hınâ (Ar.): Kına, günümüzde de süslenme unsuru olarak kullanılmaktadır. Saçlara ve parmaklara yakılır. "*Günümüz sosyal hayatında önemli bir yeri olan kına yakma âdeti, Osmanlı toplumunda da yaygındır. Kına genellikle avuç içine ve parmaklara yakılır.*" (Özkan, 2007, s. 341). "*Arapça "hına"dan Türkçeleştirilmiş bir isim; bu adı taşıyan bir ağacın yapraklarının tozundan yapılmış karamtırak kırmızı bir boya ki Türk süslenmesinde çok önemli bir yer almıştı.*" (Koçu, 1967, s. 157). Yüksük kınası ile ilgili olarak *Türkçe Sözlük*'te Refik Halit Karay'dan alınmış şu tanım vardır: "*Bazıları bütün avuçlara değil, yalnız bir tek parmağın baş kısmına kına koyarlardı ki buna yüksük kınası tabir*

olunurdu.” Aşağıdaki beyitte aşk acısı çeken âşık, sevgilinin yüksük kınalı parmaklarının güzelliğini gördükçe iç çekiyor, sevgiliye kavuşma isteği ile yanıp tutuşuyor.

‘Âşıkñ cān evini tırnaqlar
Âh o **yüksük hımāl** parmaqlar (b.8)

Küpe (T.): “Kadınların kulağa asdıkları süs.” (Şemseddin Sami, 1987, s. 1189). Aşağıdaki beyitte sevgili öyle güzeldir ki eğer küpesi kulağını bükmeşe âşığın, aklını başından alacaktır. Beyitte küpe, kulak bükene birine benzetilerek teşhis edilmiş.

‘Âşıkı aldırır idi hüşun
Küpesi burmasa eger güşun (b.9)

Saç bağı (T.): Saça takılan madenden süs eşyasıdır (*Derleme Sözlüğü*, 2009). Sevgilinin güzelliği karşısında “nasıl âşık olmayam bende, saç bağını gören olur bende” diyen şair, “bende” kelimeleriyle oyun yapmaktadır. Dil-beste, bende, bağ kelimeleri tenasüp içinde kullanılmıştır:

Nice dil-beste olmayam bende
Şaç bağm gören olur bende (b.21)

4.2. İnanış ve Ritüeller

Çoç başına: Güç ve kuvvet; sağlık ve selamet isteği yerinde kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1993, s. 286). Aşağıdaki beyitte Âsım, sağlık ve selamet isteyerek ağlayan âşığın gözyaşı üzerine yemin etmektedir:

Çuzumuñ **çoç başına** and içeyim
‘Âşıkñ gözyaşına and içeyim (b.75)

Yağı bala katmak: Şairler, sevgiliyle âşığın sohbetini bal ile yağ karışımına benzetmişlerdir (Özkan, 2007, s. 627). Aynı zamanda bu söz, “araları çok iyi olmak” anlamına gelen “yağlı ballı olmak” deyimini ile de anlamca örtüşmektedir (Aksoy, 1984, s. 1100; Eyüboğlu, 1973, s. 412). Aşağıdaki beyitte de âşık, sevgilisiyle yüz yüze olmak ve onunla yakınlaşmak istemektedir.

Sine-ber-sine olalım yatalım
Gel seniñle **yağı bala katalım** (b.56)

Yemin etmek/And içmek: Bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya ant ile söz vermek, yemin etmektir. “*Tanrı adına veya kutsal kitaba dair yemin etme halk*

arasında sıkça görülen ve kaynağını dinsel geleneklerden alan bir davranıştır." (Öztekın, 2006, 632). Aşağıdaki beyitte, ilgisinden dolayı Âsım'a çok kızan âşık, (tehditkâr bir şekilde) hançerinin kabzasını tutarak kin ve nefretle yemin etmektedir.

‘Âşım-ı zâra kibr ü kîn eyler
Kabza-ı hançere **yemin eyler** (b.48, b.75, b.77)

4.3. Osmanlı Toplumundan Çeşitli Kesimler

Çelebi (T.): Sahip, efendi; kibar terbiyeli, nazik (*Yeni Tarama Sözlüğü*, 1983). İşve mağruru bu kibar, nazik çelebinin sadece dudağı için (insan) canını verirdi.

‘İşve mağruru bir güzel **çelebi**
Cân-ı diğer verirdi şırf lebi (b.37)

Çukadâr (Far.): Sarayda çalışan memurlara verilen ad olan çukadâr, "...sarayın büyük memurlarından ve padişahın hizmetlerinde bulunanlardan birinin unvanıdır. Kelime, 'çuhadar'dan bozmadır." (Pakalın, 1993, ss. 383-384). "Vüzera ve en büyük rical dairelerinde kapıların perdelerini açıp kapayan hademe; çuha (çuka) elbise giydikleri için bu adı almışlardır. Sonraları resmî dairelerin ayak hizmetlerini yapanlara da bu ad verilmiştir." (Abdülaziz Bey, 2002, s. 486). Beyitte, güzelin çuhadar kamçısı gibi örülmüş saçları omuzlarına değmektedir.

Çukadâr kamçısı örük saçlar
Düş-ı cânânede bölük saçlar (b.22)

Tepeli Tavşan (T.): Eskiden Rum delikanlılarına verilen ad olan tavşan, "adalardan gelen Rum delikanlılarına, ada tavşanları beyaz ve pek sevimli oldukları için 'Rum tavşanları' denirdi." (Abdülaziz Bey, 2002, s. 390). Metin And (1983, s. 72) ise, tavşanların başlarında sivri küçük bir külah olduğundan bahseder: "...Tavşanlara gelince, köçeklerin etek giymesine karşın bunlar çuhadan şalvar giyer, üstüne camadan, bellerine alacalı renklerde şallar sarar, başlarını da köçekler gibi açık bırakmazlar, süslü, işlemeli ufak, sivri bir külah giyerlerdi." Âsım, aşağıdaki beyitte, "Tepeli tavşan avare olsa tazı gibi zampara arardı." diyerek o devirde köçeklerin varlıklı çapkınların peşinde olduğuna değinerek sosyal bir konuyu ifade etmiştir.

Tepeli tavşan olsa âvâre
Zağar-âsâ arardı zen-pâre (b.20)

Yankesici (T.): Bir kimsenin cebinden, çantasından ustalıklı, yavaşça bir şeyler çalan kimseye denir (Türkçe Sözlük). Aşağıdaki beyitte belde taşınan hançerle âşık kastediliyor. Şair, “Yolunu kaybetmiş, şaşırılmış hançer (âşık), belde dolanıp yankesici gibi sessizce gönülde gezer.” diyerek âşığı gönül hırsızı gibi düşünüyor. Beyitte, “dilde gezmek” sözlerinin deyim anlamı da göz önünde tutulmalıdır:

Güm-reh-i deşnesi gezer dilde
Dolanıp **yankesici**-veş belde (b.47)

Zenne (Far.): Orta oyununda kadın rolü yapan erkek sanatkârlara verilen isim olan zenne, “*Eskiden kadınlar oyunda rol alamadıkları için erkekler kadın kıyafetine girer, oyunda kadın rolü yaparlardı. Sanatkârlar arasında ‘gaca’ denilen zenneler, yapma saç takarlar, saçın üstüne kenarı oyalı yazmalar, mücevherlerle örtülü serpuş, arkalarına kenarları harçlı çuha ferace giyerlerdi. Feracelerin altında üç etekli, harçlı kalın entari bulunur; bu üç etek ikisi önde, biri arkada olmak üzere bele sokulurdu. Entarilerin altında da canfesten şalvar, ayaklarında kundura vardı...*” (Pakalın, 1993, s. 653). Şair, tecrid sanatı yaparak “Ey Âsım, zennenin vasıflarından daha fazla söz etme; kutunun kapağını açma.” diyerek mesnevisinde sevgilinin vasıfları ile ilgili sözlerini bitirmektedir. Şair bu beyitten sonra mesnevisinde âşığın vasıflarını anlatmaktadır:

Etme evşâf-ı **zenne** çek ayağın
‘Âşimâ açma kutunuñ kapağın (b.34)

5. Mesnevinin Metni

Nüshalar:

Millî Kütüphane Yz. A. 6868 (M₁)

Millî Kütüphane Yz. A. 8862 (M₂)

TUHFETÜ'Z-ZENÂN

fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün

- 1 Şehr içinde henüz olup peydâ
Bir kırık duhter-i semen-simâ
- 2 Ufacık tefecik velî ammâ
Ağça pākça hasende bî-hemtâ
- 3 Nice vaşf eyleyem dü-ebrusun
Bâ-ħuşuşâ sebîke-bâzusun
- 4 Yaşmak içinde bak fîtas başına
Çekme burunla hem kalem kaşına
- 5 Niçe 'uşşâk-ı zârı yermeye âş⁵
Bağlamış bir felek tabancesi baş
- 6 Cismi nâzûk o rütbe kim derler
Fiske ursañ topuğuna ditrer
- 7 Kıvırıp⁶ fink urup o mekkâre
Nâz u şîve ederdî hemvâre
- 8 'Âşıkıñ cân evini tırnaqlar
Âh o yüksük hınâlı parmaqlar
- 9 'Âşıkı aldırır idi hûşun
Küpesi burmasa eger gûşun
- 10 Bak şubân yaçalı ferâcesine
Körpece kuzudur bahânesi ne

⁵ âş: 'âş M₁, M₂

⁶ Kıvırıp: Kopardıp M₂

- 11 Hele utrunc-ı ğabğabı ter pek
Şaframı döndürür ol ayva göbek
- 12 Hâtırım şordu verdi bir yağlık
Dedi eylik hem üstüne sağlık
- 13 Ol *katârî*⁷(?) *hatârî*⁸(?) mekkâre
Etdi üftâdegânın âvâre
- 14 Salar ‘uşşâka himmeti⁹ yasın
Zülfü çöreklenip çatar kaşın
- 15 Şerbeti yaşmağına eyle nigâh
Peçesi öldürür beni her gâh
- 16 Topuğun döğmede o gîsûlar
Nâz eder rûzgâra her mûlar
- 17 Âb u âvâyılı¹⁰ diyerek o nigâr
Baña biñ türlü mekr eder her bâr
- 18 Yanlı yancıklı ol güzel mağara
Teşnegânın şavar reh-i hağara
- 19 Bir miyâncılık eylese kuşağı
Ortalıktan biraz dağhi aşığı
- 20 Böyle etdi qarâr hâşş ile ‘âm
Göbeginden aşığıdır hengâm
- 21 Nice dil-beste olmayam bende
Şaç bağın gören olur bende
- 22 Çukadâr kamçısı örük saçlar
Düş-ı cânânedede bölük saçlar

⁷ katârî: kaşşârî M₁; Farsçadan Türkçeye geçmiş olabileceğini düşündüğümüz “katâr” kelimesi Türkçede “odun, toprak yığını” anlamına gelmektedir.

⁸ hatâr: Farsçadan Türkçeye geçmiş olabileceğini düşündüğümüz bu kelime de “katâr” gibi Türkçede “odun, toprak yığını” anlamına gelmektedir.

⁹ ‘uşşâka himmeti; ‘uşşâkına himmet M₁, M₂

¹⁰ âb u kelimesi âbū şeklinde de okunabilmektedir. âbū ise “nergis” çiçeği ve argoda “zampara” anlamına gelmektedir.

- 23 Üç dizi zer gelü-yı şâfında
Câygâh eylemişdi nâfında¹¹
- 24 Telli pullu fiṭâsla aldı beni
Âh o on dört degirmiden yemeni
- 25 Dedim ol 'işve-bâz mekkâre
Müflis 'ışkına acı bir pâre
- 26 Seni cevri ḳolundadır derler
Râh-zenlik yolundadır derler
- 27 Hâṭıra nesneler gelir yañlış
Etmesin şelvârîñ emân fiş fiş
- 28 Ḳanı va'd ü kerem ilâhî a kız
Çıgnedigiñ nic'oldu¹² düñkü saḳız
- 29 Mey ü nâbı nihânî içmişsiñ
Yine ser-püşu kec-rev etmişsiñ
- 30 Ḳuzucağım beni dolaşdırma
Giyme sût mâ'isi ḳavuşdurma
- 31 Yeñi icâda beñziyor sizde
Giymek öñsüz ḳapamay¹³ dizde
- 32 İstifânîñdaki fiṭas teller
Hele görseñ¹⁴ baña neler eyler
- 33 Tepeli ṭavşan olsa âvâre
Zağar-âsâ arardı zen-pâre
- 34 Etme evşâf-ı zenne çek ayağıñ
'Âşımâ açma ḳuṭunuñ ḳapağıñ
- 35 Vardı bir 'âşığı bu mekkârîñ
Nâmi Emnî idi dil-efgârîñ

¹¹ nâfında: tâ fesinde M₂

¹² nic'oldu: nice oldu M₁, M₂

¹³ kapamay: kapaması M₁, M₂

¹⁴ görseñ: görseñ M₁, M₂

- 36 Ser-i mü vaşfını beyân edeyim
Hâmemi daği tercemân edeyim
- 37 ‘İşve mağrûru bir güzel çelebi
Cân-ı dâger verirdi şırf lebi
- 38 Nâz u şîve boyunca kaftandır
Bî-vefâlık o şûha bühtandır
- 39 Kar şaçığı başında destârı
Doñdururdu gören dil-efgârı
- 40 Berg-i gülden kabâ-yı zî-şânı
Çeşm-i bülbül idi niğebânı
- 41 Kimisi der serinde kâkıldür
Kimisi bir tütam siyeh güldür
- 42 Gözleri haste iki âhûdur
Bî-dimâğ eyleyen beni budur
- 43 Kaşları añdırırdı semmûru
Gerdeni daği câm-ı billûru
- 44 N’eyleyim bûs edip raķib eller
Âh efendim pamuķ gibi eller
- 45 Haste mi ‘işve mi ‘aceb kaşdı
Bağlamış bir siyâh kaşbaşdı
- 46 Şöhret-i hüsnü şehri araladı
Ceyb-i ‘uşşâķ-ı zârı yaraladı
- 47 Güm-reh-i deşnesi gezer dilde
Dolanıp yankesici-veş belde
- 48 ‘Âşım-ı zâra kibr ü kîn eyler
Kağza-ı hañçere yemîn eyler
- 49 Kim urulmaz o hañçere el-ân
Bir meyân balıdır desem şâyân
- 50 Yeter ‘Âşım o şûhu medh etdiñ
Nüşha-ı hüsnü şanki şerh etdiñ

- 51 Yeter etdiñ ço lâfi ey hâme
Erdi zîrâ sitâyiş encâma
- 52 Eyle bezm-i maḥabbeti tertîb
Etme ol iki dil-beri ta'zîb
- 53 Bir yere geldi o iki ḥasret
Ḳanzil¹⁵ olunca etdiler 'işret
- 54 Eylediler o deñlü nâz u niyâz
Doğradı birbirine ḥayli piyâz
- 55 Birbirine meded hemân diyerek
Vermeyelim emân zemân diyerek
- 56 Sîne-ber-sîne olalım yatalım
Gel seniñle yağı¹⁶ bala ḳatalım
- 57 Ḥayli öpüşdüler ḳucaḳlaşarak
Birbirine şoḳularaḳ vararak
- 58 Giricek pistere dedim ḥâlâ
Birden ol iki şüh-ı bî-hemtâ
- 59 Mihr u meh gūyiyâ ḳırân etdi
Sünbüle burcunu mekân etdi
- 60 Toplu igneyi ya'nî atlatdı
Şoñra kestânesini¹⁷ çatlatdı
- 61 Vuşlat-ı zevḳe gerçi ḥâlet çoḳ
Gizlice çoḳ ḳaçımına söz yoḳ
- 62 'İş ü 'işretde iken ol iki meh
Görünüp dedim anlara peh peh
- 63 Vardım añsız üzerlerine hemân
Beni gördükde oldular lertzân
- 64 Dediler baña el-emân 'Âşım
Eyleme 'işimiz fiğân 'Âşım

¹⁵ Ḳanzil: Ḳanzili M₂

¹⁶ yağı: bağı M₂

¹⁷ kestânesini; kestâresini M₁, M₂

- 65 Buraya gelmeden nedir kaçdıñ
Saña n’etdik n’içün bizi başdıñ
- 66 Kimden aldıñ¹⁸ haber bizi bunda
Kimdir āyā ki söyleyen şunda
- 67 H̄asretiz birbirimize çokdan
Yürü var engel olma h̄iç yoқdan
- 68 Her ne ise merāmıñı söyle
Demez iseñ ya şöyle ya böyle
- 69 Elimizden gelir ise n’edelim
Her ne ise merāmıñı edelim
- 70 Şā‘ir-i¹⁹ sağar-ı cihān olasin
‘Āşım-ı nādire-zebān olasin
- 71 Saña düşmez bu vaz‘-ı nā-hemvār
Görmedik biz seniñ gibi ğaddār
- 72 Böyle evzā‘ degil saña lāyık
Kimseye olmadıñ mı h̄iç ‘āşık
- 73 Saña etdik aniñ içün ta‘z̄ir
Bizi ğāyetde eylediñ tekd̄ir
- 74 Dedim ey iki şūh-ı bī-hemtā
Bozma zevk ü şafāñızı ašlā
- 75 Kuzumuñ қоç başına and içeyim
‘Āşıkıñ gözyaşına and içeyim
- 76 T̄iğ-i ebrūñuza yem̄in edeyim
H̄atır-ı pākīñiz²⁰ em̄in edeyim
- 77 Muşhaf-ı h̄üsnüñüz ğarim olsun
H̄āce-i tab‘iñiz selim olsun
- 78 ‘Āşıkıñ dūd-ı āhı h̄aққ içün
Zāhidüñ her nigāhı h̄aққ içün

¹⁸ aldıñ: aldın M₂

¹⁹ Şā‘ir-i: Şā‘ir ü M₁, M₂

²⁰ pākīñiz: pākīñizi M₂

- 79 Gelmişem keyfe-mettefağ buraya
Girmezem 'îşi telh edip araya
- 80 Mâni' olmam ne ise oynunuza
İşte gitdim vebâli boynunuza

Sonuç

Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Ârifzâde Âsım'ın "Tuhfetü'z-zenân" mesnevisi, XVIII. yüzyılın mesnevi konularındaki değişikliğin tipik bir örneğidir. Bu mesnevi, Osmanlı toplumunda sosyal bir konuyu ele alması bakımından da özgün bir eserdir. Küçük bir hikâye niteliğinde değerlendirilebilecek olan mesnevinin dili oldukça sadedir. Aruzu ustalıklı kullanan Âsım, cinaslı kelimelerle yaptığı fikir oyunları ile mesnevisine bir renk katmıştır. 80 beyit olan mesnevisinin toplam 32 beytinde cinaslı kafiye kullanmıştır. Şiirinde çağdaşı olan Nedim'in üslubundan çok etkilenmiş olan Âsım, onun ifade inceliğini yakalayamamış olsa da günlük konuşma dilinin unsurlarından, ikilemelerden, ulusal söz varlığımız olan deyimlerden çok fazla yararlanmış; argoyu da şiirine yerleştirerek yer yer müstehcenliğin sınırlarını zorlamasına rağmen bunu mizahi bir üslupla ifade etmeyi başarmıştır. Ayrıca Divan şiirinde erkeğin erkek; kadının ise kadınlık özellikleri ile tarif edildiği bir mesnevidir; eserde cinsiyet farklılığı hiçbir tereddüde yer vermeden belirtilmiştir.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey. (2002). *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri* (3. Bsk.). K. Arısan, D. Arısan Günay (Yay.Haz.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* I-II. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktunç, H. (2008). *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* (6. Bsk.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Altınay, A. R. (2010). *Samur Devri* (1. Bsm.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- And, M. (1983). *Türk Tiyatrosunun Evreleri* (1. Bsm.). Ankara: Turhan Kitabevi. 72
- Beyzadeoğlu, S. (2002). Osmanlı Dönemi Atasözleri ve Deyimlerinden Dîvân Şiirinde Yer Alan 20 Atasözü ve Deyim. *Türk Kültürü*, 470, 350-358.
- Dankoff, R. (2008). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü* (S. Tezcan, Katkılarla İngilizceden Çev.). İstanbul: YKY.
- Derleme Sözlüğü*. (2009). Ankara: TDK Yayınları.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş* (2. Bsk.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, S. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı*. Ankara: AKM Yayınları. 206.
- Ergün, S. N. (1927). *Türk Şairleri*. 1, 104.
- Eyüboğlu, E. K. (1973). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.

- Horata, O. (2007). Mesnevi. *Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt 2* içinde (ss. 545-562). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Horata, O. (2007). Şiir. *Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt 2* içinde (ss. 449-533). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M., Horata, O., Macit, M., Kılıç, F. ve Aksoyak, İ. H. (2009). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (5. Bsk.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karaalioğlu, S. K. (1980). *Türk Şiir Sanatı* (2. Bsk.). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (1. Bsm.). Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mevhumlar* (4. Bsm.). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Macit, M. (1997). *Nedim Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mazioğlu, H. (1957). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*. Ankara: TTK Yayınları.
- Milli Kütüphane Yazmalar Katoloğu (Türkçe Divanlar)*. (2001). VI. Ankara: 215
- Özkan, Ö. (2007). *Divan Şiiri Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV-XV. Yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi.
- Öztekin, Ö. (2006). *Divanlardan Yansıyan Görüntüler*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (I-III). İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (3. Bsk.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1987). *Kâmûs-ı Türkî* (2. Bsk.). İstanbul: Çağrı Yayınları
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî*. (Cilt 1-2). C. Kurnaz, M. Tatçı (Yay.Haz.), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. (2002). Âsım. 1. Ankara: 469.
- Türkçe Sözlük*. (1988). Ankara: TDK Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü*. (1983). C. Dilçin (Düzenleyen), Ankara: TDK Yayınları.